

Aktuální otázky a možnosti v oblasti intervence u osob se speciálními potřebami

Current Issues and Opportunities in the Field of Intervention for People with Special Needs

**Zuzana Truhlářová
Pavel Zíkl
Gabriela Daňková**

---

*Sborník z Mezinárodní konference
pro inkluzi osob se speciálními
vzdělávacími potřebami – ICIPSEN*

*Proceedings of the International Conference
on Inclusion of People with Special
Educational Needs - ICIPSEN*

Hradec Králové 16. září 2021

Sborník recenzovali:

doc. PhDr. Martina Maněnová, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové,

Pedagogická fakulta, Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky

doc. PhDr. Ladislav Zilcher, Ph.D.

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem,

Pedagogická fakulta, Katedra speciální a sociální pedagogiky

*Za obsah příspěvků, původnost a dodržení citační etiky odpovídají autoři jednotlivých příspěvků.
Prezentované texty nelze přetiskovat bez svolení redakční rady.*

Vydalo nakladatelství Univerzity Hradec Králové, Gaudeamus v roce 2021 jako svou 1762. publikaci.

DOI 10.36689/uhk/icipsen/2021-01-000

ISBN 978-80-7435-828-9

Konferenci spoluorganizovali:

Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové

Vyšší odborná škola, Střední škola, Základní škola a Mateřská škola, Hradec Králové, Štefánikova 549,
nositelka mezinárodní ceny „Excelentní organizace“ pro rok 2020

Záštitu nad konferencí převzali:

Mgr. Martin Červíček
hejtman Královéhradeckého kraje
Governor of the Hradec Králové Region

doc. PhDr. MgA. František Vaníček, Ph.D.
děkan Pedagogické fakulty, Univerzity Hradec Králové
Dean of the Faculty of Education, University of Hradec Králové

Finančně a sponzorsky konferenci podpořili:

Královéhradecký kraj
Statutární město Hradec Králové
Pojišťovací servis M+M s.r.o.

Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky PdF UHK děkuje za záštitu
a všem sponzorům za podporu, které si velmi váží.

Čestné předsednictvo konference:

Mgr. Martina Berdychová

náměstkyně hejtmana Královéhradeckého kraje
pro oblast sociálních věcí, kultury a cestovního ruchu, Královéhradecký kraj

PaedDr. Michal Černý

ředitel Odboru základního vzdělávání a mládeže, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Mgr. Martin Červíček

senátor, hejtman Královéhradeckého kraje

Mgr. Miluše Horská

senátorka, předsedkyně Výboru pro sociální politiku Senátu PČR,
ředitelka Základní a Praktické školy Svítání

prof. PharmDr. Alexandr Hrabálek, CSc.

primátor města Hradec Králové

JUDr. Jiří Kubík

vrchní rada, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky

Mgr. Jiří Morávek

I. místopředseda Národní rady osob se zdravotním postižením ČR,
ředitel centra pro integraci osob se zdravotním postižením Královéhradeckého kraje

Mgr. Bc. Iva Rindová

ředitelka Vyšší odborné školy, Střední školy, Základní školy a Mateřské školy,
Hradec Králové, Štefánikova 549

Ing. Jan Sobotka

senátor,

místopředseda Podvýboru pro sport Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice

doc. PhDr. MgA. František Vaníček, Ph.D.

děkan Pedagogické fakulty, Univerzita Hradec Králové

Mgr. Jan Vrbický

vedoucí oddělení koncepce sociálních služeb, Ministerstvo práce a sociálních věcí

doc. PhDr. Pavel Zíkl, Ph.D.

ředitel Ústavu primární, preprimární a speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Vědecký výbor konference:

doc. PhDr. Olga Bočáková, Ph.D.

Fakulta sociálních věd, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, SK

PhDr. Petra Bendová, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

prof. Julie Beadle-Brown

Disability Studies at La Trobe University and Reader in Intellectual and Developmental Disabilities
at the Tizard Centre, University of Kent, in Canterbury, UK

Beata Górnicka, Ph.D.

Instytut Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski, PL

doc. PaedDr. Vanda Hájková, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

doc. PhDr. Jana Havigerová, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

PaedDr. Helena Havlisová, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

doc. PaedDr. Bibiana Hlebová, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, SK

prof. PhDr. Anna Hudecová, CSc.

Pedagogická fakulta, Katolícká univerzita v Ružomberku, SK

doc. PhDr. et PhDr. Martin Kaleja, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita

Mgr. Šárka Káňová, Ph.D.

Fakulta pedagogická, Západočeská univerzita v Plzni

prof. Olga Khyzhna

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, UA

doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.

Pedagogická fakulta, Katolícká univerzita v Ružomberku, SK

doc. Mgr. Jiří Langer, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Palackého Univerzita v Olomouci

prof. PhDr. Jana Levická, Ph.D.

Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, SK

prof. PhDr. Jozef Liba, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, SK

doc. PhDr. Martina Maněnová, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Dr hab. Irena Mudrecka, prof. UO.

Instytut Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski, Opole, PL

Małgorzata Prokosz, Ph.D.

Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, PL

doc. PhDr. Vojtech Regec, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Palackého Univerzita v Olomouci

Mgr. Hana Ryšlavá, Ph.D.

Fakulta přírodovědně-humanitní, Technická univerzita v Liberci

doc. MUDr. PhDr. Leoš Středa, Ph.D.

1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Fakulta biomedicínského inženýrství ČVUT, Kladno, Střední škola Euroinstitut

Mgr. Zdeněk Svoboda, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

doc. PhDr. Jan Šiška, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

doc. PhDr. Věra Vojtová, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Masarykova Univerzita, Brno

Dr hab. Danuta Wosik-Kawala

Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie, Lublinie, PL

Krzysztof Zajdel, Ph.D.

Wydział nauk społecznych, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra, PL

PhDr. Dana Zámečnicková, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Masarykova Univerzita, Brno

doc. PhDr. Ladislav Zilcher, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

Organizační výbor konference:

Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.

organizační manažerka konference, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Mgr. Ivana Blažková

Odbor předškolního, základního, základního uměleckého a speciálního vzdělávání, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Mgr. Gabriela Daňková

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Mgr. Jana Fišerová

Odbor školství, oddělení středního a speciálního školství, Krajský úřad Královéhradeckého kraje

PhDr. Ivana Havránková

Fakulta sociálních věd, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Mgr. et Mgr. Jan Chrastina, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

doc. PhDr. Vlastimil Chytrý, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

Mgr. Martin Kaliba, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Mgr. Hana Marie Kunešová

Vyšší odborná škola, Střední škola, Základní škola a Mateřská škola, Hradec Králové, Štefánikova 549

Mgr. Štěpánka Lauková

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Mgr. Milada Macháčková

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Mgr. Aneta Marková, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

PhDr. Kamila Růžičková, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Mgr. et Mgr. Martin Skutil, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Bc. Jan Valter

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Mgr. Janet Wolf, Ph.D.

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Příklady vzdělávání odsouzených v různých právních systémech

Examples of Education of Convicts in Different Legal Systems

Leoš Středa, VŠ Humanitas, Sosnowiec

Daniel Černý¹, Střední odborné učiliště, Vinařice

Abstrakt

Možnosti vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody jsou odlišné v každém právním systému, ale i jednotlivých státech. Nabídka navazuje nejen na právní kulturu dané země, ale i na celkový stav společnosti, jeho kulturu a úroveň vzdělanosti. Práce porovnává nabídku možností v systému České republiky, Jihoafrické republiky a na Filipínách. Jednotlivé programy se liší především úrovní vzdělání, které si mohou odsouzené osoby ve výkonu trestu doplnit. Zatímco na Filipínách jde především o získání základního vzdělání, v České republice jde o sekundární vzdělání nebo rekvalifikační kurzy, Jihoafrická republika sází na univerzitní vzdělávání.

Klíčová slova

penitenciární pedagogika, speciální pedagogika, výchova a vzdělávání odsouzených, právní kultura

Abstract

Persons serving a sentence education opportunities vary from one legal system to another, but also from one country to another. It depends not only on the legal system, but also on the general state of society, its culture and education level of society. The research compares the possibilities offers in the Czech Republic, South Africa and the Philippines. The individual programs differ in particular in the education level available for inmates. While in the Philippines it is mainly about obtaining basic education, in the Czech Republic it is often about secondary education and apprenticeship training, South Africa accents tertiary education.

Keywords

prison education, education for inmates, special education, legal system

1 Úvod

Penitenciární pedagogika je obor speciální pedagogiky, který se zabývá problematikou výchovy a vzdělávání odsouzených osob ve výkonu trestu odnětí svobody (Fischer 2006). Zahrnuje prvky resocializační pedagogiky, preventivní pedagogiky, kriminální pedagogiky, psychologie ale i dalších oborů mimo vzdělávání a výchovu: zejména práva a penologie (ibidem).

Slovo penitenciární je odvozeno z latinského poenitentia, česky náprava (Ostertagová a Klokner 2018). Přes latinský základ jde o čechismus, jazykový prvek typický jen pro české země. Ve světě se obdobný termín nepoužívá, obvyklá terminologie v zahraničí je překladem výrazu vzdělávání ve věznicích (např. anglicky prison education) nebo vzdělávání odsouzených (anglicky education for inmates).

V různých zemích se i na základě odlišných právních kultur takové vzdělání odlišuje. Výuka může zahrnovat programy základní gramotnosti denní i alternativní formou, vzdělání ekvivalentní středoškolskému (v ČR typicky učební obory), jiné odborné vzdělávání a terciární vzdělávání (Špalková a Szotkowski 2014). Ve výkonu trestu odnětí svobody probíhají u nás i ve světě další činnosti, jako jsou rehabilitační

¹ Kontaktní osoba: daniel.cerny@u2b.cz

programy, sportovní a tělesná výchova či umělecké a řemeslné programy. Financování vzdělávání probíhá v některých případech po liniích ministerstev spravedlnosti i ministerstev školství (či obdobných institucí).

Statisticky je prokázáno v řadě zemí, že osoby odsouzené k výkonu trestu odnětím svobody, mají v průměru nižší úroveň vzdělání než běžná populace (Drahý, Hůrka a Petras 2018, Wolf Harlow 2003). Jedním z hlavních cílů penitenciární pedagogiky je prostřednictvím vzdělání zajistit možnost vyšší zaměstnatelnosti vězňů po jejich propuštění (Sochůrek 2007). Účast na vzdělávacích programech ve věznicích je všeobecně obtížnější než mimo ně, nejčastěji pro nedostatek zaměstnanců a rozpočtu, nedostatek vzdělávacích zdrojů, komplikovaný přístup k počítačům a z důvodu časté migrace, kdy dochází k přesunu vězňů mezi zařízeními (Jůzl a Olejníček 2004).

Proti možnému skeptickému až kritickému pohledu majoritní populace prosazují mezinárodní studie, že vzdělávání ve vězení je účinný způsob, jak snížit míru recidivy a tím šetřit náklady na budoucí tresty odnětí svobody (Savahel 2017). Ekonomicky vyjádřeno odhadem z Velké Británie: každá libra vynaložená na vězeňské vzdělávání ušetří daňovým poplatníkům více než dvě libry (Coates 2016). V USA jsou odhady ještě optimističtější: čtyři až pět ušetřených dolarů za každý utracený dolar (Bender 2018).

2 Teoretický rámec

Každá země má specifickou koncepci práva a právního systému. Právní kultura představuje nejvyšší úroveň, na níž rozlišujeme mezi různými typy práva. Srovnávací právní věda rozlišuje různé druhy právní kultury. Pojem právní kultury zahrnuje společenský či náboženský kontext právního vývoje, základní regulativní mechanismy nebo též historii a role jednotlivých společenských institucí (Gerloch 2021). Studujeme-li tedy určitou právní kulturu, nevystačíme si s poznatky získanými pouze z platného práva, ale zajímají nás základní společné rysy historie, politiky, ekonomiky či náboženství (Hungar 2008). Na tomto základě můžeme v současnosti rozlišit mezi následujícími obecnými právními kulturami:

- evropskou (označovanou jako kontinentální),
- angloamerickou (založenou na tzv. soudcovském právu, common law),
- náboženskou (u nás dříve právo kanonické, dnes ve světě nejčastěji islámská šaría).

Někteří autoři (srovnej Harvánek 2008) rozlišují právní kultury další, např. čínsko-japonskou, hinduistickou nebo africkou. Všechny právní kultury uplatňují represivní složku a trest odnětí svobody je trestněprávní sankcí, kterou využívají všechny právní kultury jako dominantní a univerzální (Černíková, Sochůrek a Firstová 2008).

Vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody považují za prospěšnou prakticky všechny právní kultury (Bogunia 2009). V praxi se dostupnost i míra účasti ve vězeňských vzdělávacích programech liší. Často to souvisí s dostupností finančních prostředků. Známým příkladem úspěšného vězně-studenta je příběh Nelsona Mandely, který během vězení získal bakalářský titul z práva.

2.1 Evropská právní kultura

Evropská právní kultura se uplatňuje na území kontinentální Evropy a jako základy jí slouží právo římské. Tento typ právní kultury klade velký důraz na psané právo, jejím základním kamenem je zákon. Typickým rysem kontinentální právní kultury je kodifikace zákonů do větších celků, které se nazývají kodexy. Kontinentální právní kultura dělí na rozdíl od angloamerické právní kultury právo na soukromé a veřejné (Hromas 2011).

Vzhledem k tomu, že kontinentální právní kultura se uplatňuje v samostatných rozdílných státech, existují v jejím rámci odlišnosti. Pro snazší rozčlenění můžeme kontinentální právní kulturu rozdělit na několik subsystémů. Pak mluvíme o germánském, skandinávském, románském a východoevropském okruhu, navíc musíme brát v potaz ještě bývalé koloniální země jako řada států Latinské Ameriky, části Afriky nebo například Japonsko (Hungar 2008). Právní systém České republiky patří spolu s Německem, Nizozemskem, Rakouskem, Polskem, Slovenskem, Maďarskem a Slovinskem do okruhu germánského.

2.2 Angloamerická právní kultura

Kořeny angloamerické právní kultury najdeme v Anglii. Protože britské impérium bylo jedním z nejvýznamnějších kolonizátorů vůbec, rozšířila se jeho právní kultura do mnoha kolonizovaných zemí, kde se používá dodnes (Hromas 2011). Konkrétně jde o země jako Nový Zéland, Austrálie, Kanada nebo Spojené státy americké.

Angloamerický právní systém je na rozdíl od kontinentálního práva založen na nepsaných pramenech. Na právo se nahlíží jako na soustavu principů, které zakládají konkrétní právní normy. Systém zahrnuje mnoho širokých nespécifikujících prvků, které jsou pro praxi transformovány konkrétním soudním rozhodnutím konkrétní kauzy (Gerloch 2021). Typickým rysem systému je existence mnoha pramenů práva. Systém nedělí právo na soukromé a veřejné.

2.4 Islámská právní kultura

Islámská právní kultura je historicky nejmladší a jde o množinu autonomních právních řádů, které mají podobné filozofické a náboženské základy, ovšem často jsou vnitřně značně odlišné. Jak sám název napovídá, tato právní kultura vychází z Koránu, svaté knihy islámu. Jejím specifikem je fakt, že nejde o právo státní nebo národní, ale o právo osob daného náboženského vyznání (Mynaříková 2011).

Islámské právo je v porovnání s ostatními kulturami více obecné, pokrývá totiž všechny stránky života muslimů, včetně otázek náboženských povinností nebo třeba hygieny. Nejvyššího zákonodárce představuje Alláh a jediným jeho právem je šaría, v překladu cesta stanovená Bohem, tu tvoří soustava univerzálních norem, které upravují chování správného muslima jak ve vztahu k dalším lidem, tak vůči Bohu. Šaría pokrývá nejen oblast práva, dotýká se mnohem širšího okruhu oblastí (ibidem).

3 Vzdělávání vězňů ve vybraných právních kulturách

Vzdělávání a výukové programy jsou součástí právních kultur napříč. Některé studie prokazují, že vzdělávání ve vězení je účinný způsob, jak snížit míru recidivy (Szymanowski 2010). V muslimských zemích, o kterých u nás víme nejméně, zaujímají znalosti (ilm) významné postavení, o čemž svědčí více než 800 odkazů v Koránu. Korán je základním zdrojem islámského práva šaría (Hashim a Hatoni 2015). V zemích s kontinentální právní kulturou i anglo americkou "common law" kulturou je vzdělávání také přirozeným právem i u osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Následující příklady mohou osvětlit systémy vězeňského vzdělání v různých právních kulturách na základě osobních zkušeností autorů.

3.1 Filipíny

Na Filipínách platí hybridní právní systém. Vzhledem k tomu, že v minulosti byl tento souostrovní stát americkou kolonií, základy práva pocházejí z angloamerického právního systému. Filipíny jsou tradičně nejkatoličtější zemí jihovýchodní Asie, přesto umožňují implementaci práva šaría do právního systému tak, aby tato menšinová náboženská skupina nebyla krácena na svých právech.

Od roku 2016 se země hlásí k programu nulové tolerance k drogám, proto se mimo jiné začaly plnit filipínské věznice (Fendrychová 2017). A to tak, že se země dostala do čela žebříčku o nejpřeplněnější věznicí světa (ČTK 2019). Za tak kritické situace je i možnost vzdělávání vězňů ztížena.

Ministerstvo školství navzdory tomu nabízí kvalitní základní vzdělání vězňům prostřednictvím systému alternativního vzdělávání (obdobu českých kurzů k doplnění základů vzdělání). Ministerstvo školství (Department of Education) se snaží, aby se možnost vzdělání, a tedy šance na to, že vězeň bude moci být v budoucnu plnohodnotným členem společnosti, který přispěje k budování komunity a národa, dostala do každé věznice, do každého protidrogového centra i do všech center pro kriminalitu mladistvých (Montemayor 2019). Vězni ke studiu přistupují většinou v souvislosti s blížícím se koncem jejich trestu, tehdy je vyhlídka dobrého budoucího pracovního uplatnění oslovuje výrazněji než v průběhu výkonu trestu.

Vězni ve filipínských nápravných zařízeních mají možnost doplnit si základní, ale i střední vzdělání, díky tomu jsou připraveni nejen na profesní život. V případě zdárného ukončení středního vzdělání mohou po ukončení výkonu trestu pokračovat ve vzdělání na vysoké škole (ibidem).

3.2 Jihoafrická republika

Právní systémy v afrických státech mají základy především v právních obyčejích, to na mnohých místech v průběhu času doplnily jiné právní kultury, nejčastěji implementované evropskými kolonizátory. Tradiční africké právní normy mají ústní obyčejovou podobu. Primární subjekt tvoří skupina a jednotlivec je požívatel skupinových práv. Tradiční africké procesní právo má neformální charakter a vydaná rozhodnutí jsou vždy přezkoumatelná, pokud se objeví nové skutečnosti. Specifickou složku práva tvoří právo rodinné, v něm se obzvláště silně projevují kulturní a náboženské zvyklosti a obyčeje jako například polygamie.

Výsledkem střídání kolonizátorů (od 17. století Holanďané, od 19. století britská správa) bylo vytvoře-

ní specifického práva na území Jihoafrické republiky. Spočívá nejen ve smíšení kontinentálního práva s anglickým common law, obsahuje ale také některé prvky tradičního domorodého práva, které na tomto území existovalo ještě v předkoloniální éře v podobě nepsaného obyčejového práva (Dostál 2014).

Zatímco na Filipínách je možnost doplnit si v průběhu výkonu trestu vzdělání základní nebo střední, vězeňské služby v JAR a potažmo v celé Africe spojují své síly s místními a zahraničními univerzitami, aby zajistily programy vyššího vzdělávání pro vězně ve snaze rehabilitovat vězně a zlepšit účinnost trestu.

Podle Johannese Mataty Mokoelého, vrchního ředitele pro lidské zdroje na Durbanické technologické univerzitě v Jižní Africe, by vysokoškolské vzdělání mohlo být považováno za „nejlepší rehabilitační nástroj“ dostupný nápravným službám, který přináší sociální a nápravné výhody, včetně snížení recidivy a zajištění toho, aby bývalí vězni konstruktivně a legálně přispívali k hospodářskému rozvoji, budou-li přijati do zaměstnání po uvěznění (Quan-Baffour a Britta Zawada 2012).

Zpráva s názvem Vzdělávací programy pro vězně ve vězení: „Odměna za přestupky nebo naděje na lepší život?“, která zkoumala hodnotu vězeňského vzdělávání ve dvou zařízeních nápravných služeb v Pretorii v Jižní Africe zjistila, že vzdělávání vězňů není plýtváním penězi daňových poplatníků, ale že má socioekonomickou hodnotu. Vzdělávání podporuje sociální soudržnost, integraci bývalých vězňů do komunity jako reformovaných členů, ale i poskytování znalostí a dovedností pro zaměstnání a samostatnou výdělečnou činnost prostřednictvím podnikatelských aktivit“ (ibidem).

Podle Niny Championové, vedoucí političky britské organizace Prisoners Education Trust se sídlem ve Velké Británii a členky řídicího výboru Evropské asociace pro vězeňské vzdělávání, jsou partnerství mezi věznicemi a univerzitami trendem i mimo JAR. Jsou zavedené ve Spojených státech a rostou ve Velké Británii, Evropě, Kanadě a Austrálii a jsou vyvíjeny také v Keni a Ugandě prostřednictvím projektu African Prisons Project (Savahel 2017).

Projekt African Prisons Project nabízí formalizované sponzorství, které umožňuje vězňům studovat práva prostřednictvím programu distančního vzdělávání University of London. Cílem je vybavit je formálním vzděláním, právním školením a přístupem k osvědčeným globálním postupům, aby bylo zajištěno dodržování práv vězňů (Justice Defenders 2021).

McLean uvedl, že projekt African Prisons Project pracuje na zřízení vězeňské právnické fakulty a právnické firmy, která by vyškolila generaci právníků, aby zákon využívali ke službě chudým a práci pro spravedlivější národy. „Chceme, aby se ti, kteří mají z první ruky zkušenost s konfliktem se zákonem, stali těmi, kdo zákon vytvoří a implementují,“ řekl. I když se financování univerzitního vězeňského vzdělávání nemusí zdát prioritou, výzkumy naznačují, že se z dlouhodobého hlediska může vyplatit (ibidem).

Kofi Poku Quan-Baffourová, předsedkyně oddělení vzdělávání dospělých a rozvoje mládeže na Jihoafrické univerzitě, vyzvala ke změně postoje: „Všechny africké země by měly vyvinout úsilí, aby změnilly svůj postoj k vězňům ve věznicích. Pokud je necháme jen sloužit času, všichni prohrájeme, když se znovu připojí ke společnosti. Ale pokud je budeme vzdělávat, všichni z nich budeme mít skrytý nebo zjevný prospěch.“ (Quan-Baffour 2012).

3.3 Česká republika

Vzdělávání odsouzených k výkonu odnětí svobody vymezuje v Česku § 34 Zákona 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, kde je stanoveno, že odsouzeným „u nichž jsou pro to předpoklady, se obvykle umožní, aby získali vzdělání na základní nebo i střední škole, anebo se zúčastnili dalších forem vzdělávání, které jim umožní získat a zvyšovat si svoji pracovní kvalifikaci.“ (Zákon 169/1999 Sb.) Zaměřili jsme se na praktické zkušenosti se vzděláváním mentálně postižených žáků ve stredočeské věznicích. Žáci ze specializovaného oddílu pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací jsou vzděláváni v tzv. malotřídkách. V jedné třídě jsou vzděláváni žáci dvou nebo i tří oborů vzdělání. Tuto variantu vzdělávání zvolila škola z toho důvodu, že se žáci ze specializovaného oddílu věznic nemohou setkávat s ostatními spoluvězni a nemohou být zařazováni do tříd stejného oboru vzdělání. Výuka žáků je podpořena přítomností asistentů pedagoga.

Police učitele může fungovat také jako prostředník mezikulturní komunikace, ve věznicích jsou umístěni i žáci s OMJ (odlišný mateřský jazyk). Je důležité k žákům s OMJ přistupovat se znalostí problematiky obecně i individuálních potřeb žáka. Prakticky to znamená naslouchat a snažit se o kulturní porozumění, vytvářet situace, ve kterých jde o přirozenou asimilaci do kolektivu, pomáhat vytvářet jistoty a být nápomocný v tzv. procesu zakořenění.

Vzhledem k faktu, že se škola nachází v nápravném zařízení a její žáci spolu tráví více času, než je

běžné, je mezi žáky častěji viděn sklon k šikaně a různým šarvátkám menšího charakteru. Třídní učitelé se proto snaží těmto jevům předcházet během třídních hodin a při vyučování, kdy se snaží kolektiv posilovat společnými aktivitami a hrami. Další osvědčenou metodou se ukázal být systém rozdělení pracovních skupin na odborný výcvik a další skupinové práce, kdy učitel dělí žáky dle jejich ubytování v nápravném zařízení, odkud dochází do školy.

Škola se snaží o co nejvíce různorodé skupiny tak, aby žáci trávili čas i mimo svůj stálý okruh společného vězeňského ubytování a tím mezi nimi nenastávaly „ponorkové“, napjaté situace. Různé týmové aktivity, o které se učitelé v rámci výuky snaží (tvorba společných projektů, nástěnek, prací), jsou velkým přínosem, neboť studenti nemohou svou pozornost upírat jinam, tím je myšlena rodina, sportovní aktivity, které nemají v potřebných nebo chtěných intervalech. Aktivity ve výkonu trestu jsou sice rozmanité, ale ne vždy jsou dostatečným rozptýlením a pomocí.

Pokud se škola dostává s některým z žáků do bodu, kdy nezabírají osvědčené metody, je jí k dispozici speciální pedagog vězeňské služby, který díky svým rozmanitým zkušenostem s vězněnými osobami dokáže vypomoci v této rovině. Zejména pokud problém začíná přerůstat i do času mimo školní prostory.

V předešlých letech se projevil pokus o šikanu od žáků směrem k učiteli, které vždy byly řešeny za pomoci vězeňské služby a vedení školy. Za poslední rok nebyl tento jev zpozorován ani oznámen. Této situaci jistě přispěl i fakt, že kvůli využití koronavirové infekce došlo ke zrušení prezenční výuky, po většinu školního roku ji nahradila distanční, rotační výuka.

Výuka v průběhu distanční výuky

Vzhledem ke specifickým potřebám žáků, zejména z hlediska potřeb vyplývajících z jejich odlišných kulturních a životních podmínek, musely být texty náležitě analyzovány. Analýza spočívala jak v obsahové stránce, která musela být přizpůsobována odlišným kulturním podmínkám žáků i odpovídající kategorii oborů za současného zachování odborného obsahu odpovídající nárokům jednotlivých kurikulárních dokumentů, tak ve stránce formální, aby texty byly přehledné a pro žáky lákavé.

Při hodnocení museli pedagogové brát velký ohled na skutečnost, že žáci měli možnost opisování a falšování při vyplňování zadávaných pracovních listů a testů. To se týkalo všech studentů, kteří jsou během studia ve výkonu trestu. Učitelé proto byli připraveni, že přestože drtivá většina žáků odevzdávala práce s velmi dobrými výsledky, realita může být naprosto jiná. V některých případech se tato skutečnost potvrdila, zejména u žáka se speciálními vzdělávacími potřebami, kteří potřebují audiovizuální podporu. Těmto se následně učitelé věnovali v období možnosti konzultací a rotační výuky.

Zcela nová situace a složitost vzdělávání na dálku vyžaduje ještě více než obvykle soustředit pozornost na hlavní cíl hodnocení, kterým je podpora učení žáků. Práci žáků v rámci vzdělávání na dálku má smysl hodnotit primárně slovně, motivačním způsobem, zdůraznit žákovi to podstatné, a tím podpořit jeho učení. Toto hodnocení bylo hojně využíváno všemi pedagogy. Při hodnocení se pedagogové snažili také navázat na předchozí možnosti a zkušenosti s daným žákem.

Na základě žádostí žáků o umožnění opakování posledního ročníku školy bylo mezi ředitelem školy a koordinátorem školních vzdělávacích programů projednáváno, jak umožnit žákům co nejintenzivnější přípravu v rámci praktických činností realizovaných v rámci odborného výcviku. Výsledkem této komunikace byl návrh na umožnění studia žákům v tom ročníku, kde je odborný výcvik zastoupen s nejvyšší časovou dotací.

Na základě pohovorů se žáky škola vyhodnotila, že pro žáky bylo největší obtíží během distanční výuky nalézt určitý systém a donutit se k řádnému a produktivnímu studiu zadávaných témat a učiva. Kvůli nemožnosti setkání s žáky, byť on-line formou, museli být v tomto ohledu žáci naprosto samostatní. Některým to dělalo větší obtíže. Umístění školy bohužel naprosto vylučuje možnost využívání on-line technologií. I přes spolupráci se speciálním pedagogem, který žákům předával učivo v tištěné podobě, byl tento problém u žáků opravdu zřejmý. Kvůli časové vytíženosti speciálního pedagoga a dalších zaměstnanců vězeňské služby a nemožnosti jakékoliv přítomnosti kantorů (fyzicky i on-line) škola nebyla schopna žákům v tomto ohledu jakkoli pomoci.

Tato zkušenost byla pro žáky přínosná v tom ohledu, že si vyzkoušeli dlouhodobé samostudium a někteří z nich si dokonce osvojili určitý postup pro tento případ a náhlé situace, kdy studenti například využijí možnosti distančního vzdělávání po uplynutí výkonu trestu a dokončení jejich studia na naší škole touto formou.

Přímá zpětná vazba vycházela z dotazníků, které zjišťovaly pohled učitelů a žáků na distanční výuku

z jejich úhlu pohledu a rozhovorů s žáky a učiteli.

Dotazník pro učitele se zaměřoval na otázky, jaké největší obtíže spatřovali v distanční výuce, jak distanční výuka změnila jejich pedagogické přístupy, a zda v ní spatřují určitý přínos či obohacení pro svou pedagogickou činnost. Poslední část byla věnována zpětné vazbě k vedení školy a měla za cíl zjistit, zda škola vytvářela pro učitele dostatečnou oporu v období distanční výuky s návrhy a doporučeními na zlepšení stavu.

4 Diskuse

Vybrané příklady vzdělávání odsouzených se shodují na celospolečenské prospěšnosti vzdělávání odsouzených jedinců. Z nastíněných příkladů je zatím nejdále systém v Jihoafrické republice. Ten podporuje kromě základního a středního vzdělávání i vzdělávání vysokoškolské a považuje jej za jednu z účinných zbraní v boji za integraci trestaných lidí a za jejich násobné návraty za zdi věznic. V České republice je v současné době dostupné dokončení základní školní docházky, rekvalifikační kurzy, studium na střední škole, vyučení v řemesle nebo jinak manuálním oboru nebo individuální doplnění základní gramotnosti. Tyto programy nabízejí vzdělávací instituce, které jsou přímo zaměřené na penitenciární pedagogiku. Vysoká škola zaměřená výhradně či téměř výhradně na vzdělávání vězňů u nás není. Vysokoškolské studium v rámci celoživotního vzdělávání nabízela vězňům pouze Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity v Brně jako součást projektu EPLLA (Zapojení vězňů do aktivit celoživotního vzdělávání), který byl financován z prostředků Evropských sociálních fondů (Babjaková 2017). V současné době nabízí možnost kombinovaného studia oboru základy teologických nauk Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, a to ve spolupráci s Vězeňskou službou ČR (Katolická teologická fakulta 2020).

5 Závěr

Jedním z hlavních cílů penitenciární pedagogiky je zajistit možnost vyšší zaměstnatelnosti vězňů po jejich propuštění. Účast na vzdělávacích programech ve věznicích je všeobecně obtížnější, nejčastěji pro nedostatek zaměstnanců a rozpočtu, nedostatek vzdělávacích zdrojů, komplikovaný přístup k počítačům a z důvodu časté migrace, kdy dochází k přesunu vězňů mezi zařízeními. Proti možnému skeptickému až kritickému pohledu majoritní populace prokazují mezinárodní studie, že vzdělávání ve vězení je účinný způsob, jak snížit míru recidivy a tím šetřit náklady na budoucí tresty odnětí svobody. Získáním vzdělání zvyšují odsouzení svou uplatnitelnost na trhu práce po propuštění z výkonu trestu, mohou se tak stát plnohodnotným užitečným členem společnosti.

Literatura

- BABJAKOVÁ, Michaela. 2017. *Vzdělávání vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody*. Olomouc, 2017. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií. Vedoucí práce doc. PaedDr. M. Musilová, Ph.D.
- BENDER, Kathleen. 2018. Education Opportunities in Prison Are Key to Reducing Crime. *Center for American Progress* [online]. 2.4.2018 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <https://www.americanprogress.org/issues/education-k-12/news/2018/03/02/447321/education-opportunities-prison-key-reducing-crime/>
- BOGUNIA, Leszek. 2009. Edukacja skazanych w szkołach przywieziennych, pozawieziennych i w formach pozaszkolnych w latach 2000–2007. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*. 2009, 24, s 201.212. ISSN 2084-5065.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava, Jan SOCHŮREK a Jana FIRŠTOVÁ (2008). *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-138-0.
- COATES, Dame Sally. *Unlocking Potential: A review of education in prison*. London: Ministry of Justice, 2016.
- ČTK. 2019. *Horor za mřížemi na Filipínách: O vězně se starají gang. Drobný hříšník v nich sedí roky, čeká na potvrzení*. Lidovky.cz [online]. Praha: MAFRA, 18.1.2019 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/svet/preplnenou-veznici-na-filipinach-spravuji-gangy-udrzuji-v-ni-poradek-a-prideluji-veznum-jidlo.A190118_105201_ln_zahranici_form
- DOSTÁL, Roman. *Smíšené právní kultury*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Vedoucí práce JUDr. Petr Osina, Ph.D.

- DRAHÝ, František, Jindřich HŮRKA a Michal PETRAS. 2018. *SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích: deskriptivní studie*. [Praha]: Vězeňská služba České republiky, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.
- FENDRYCHOVÁ, Simona. 2017. *Byl to úspěch, ale proti drogám uděláme víc. Filipínský prezident má po roce na kontě tisíce mrtvých*. Aktualne.cz [online]. Praha: Economia, 9.7.2017 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/prvni-rok-filipinskeho-prezidenta-ve-valce-proti-drogam-ze-mr/r~b2d07efe5ffc11e7bc2d0025900fea04/>
- FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-772-9.
- GERLOCH, Aleš. 2021. *Teorie práva*. 8. aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021. Právnické učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-838-9.
- HARVÁNEK, Jaromír a kol. 2008. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-104-5.
- HASHIM, Rosnani a Mina Hattoni. 2015. *Critical Issues and Reform in Muslim Higher Education*. Kuala Lumpur: International Islamic University, 2015. ISBN 978-967-418-381-3.
- HROMAS, Adam. 2011. *Evropská a angloamerická právní kultura: (srovnávací studie)*. Olomouc, 2011. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Vedoucí práce doc. JUDr. Pavel Hungr, Csc.
- HUNGR, Pavel. 2008. *Srovnávací právo: právní kultury*. Ostrava: Key Publishing, 2008. Právo (Key Publishing). ISBN 9788087071571.
- Justice Defenders: Our model* [online]. [cit. 2021-9-21]. Dostupné z: <https://www.justice-defenders.org/model>
- JŮZL, Miloslav a Antonín OLEJNÍČEK. 2004. *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012. ISBN 978-80-87182-24-6.
- Katolická teologická fakulta: Vyhlášení programu celoživotního vzdělávání „Základy teologických nauk.“ *Katolická teologická fakulta* [online]. Praha, 2020, 25.5.2020 [cit. 2021-9-21]. Dostupné z: f
- KLIMEŠ, Lumír. 2010. *Slovník cizích slov*. 8. vyd., V SPN vyd. 3. - rozš. a dopl. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7235-446-7.
- MONTEMAYOR, Teresa. DepEd offers quality basic education to inmates via ALS. *Republic of the Philippines: Philippine News Agency* [online]. Philippine News Agency, 18.7.2019 [cit. 2021-9-22]. Dostupné z: <https://www.pna.gov.ph/index.php/articles/1075416>
- MYNAŘÍKOVÁ, Jana. 2011. *Islámská právní kultura*. Plzeň, 2011. bakalářská práce (Bc.). ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI. Fakulta právnická
- OSTERTAGOVÁ, Alexandra a Tomáš KLOKNER. *Lingua latina*. Brno: Vysoká škola Danubius, 2018. ISBN 978-80-7392-306-8.
- QUAN-BAFFOUR, Kofi a Britta ZAWADA. (2012). Education Programmes for Prison Inmates: Reward for Offences or Hope for a Better Life?. *Journal of Sociology and Social Anthropology*. 3. 73-81. DOI: 10.1080/09766634.2012.11885567.
- SAVAHEL, Wagdy. 2017. University in prisons - The 'best rehabilitation tool'. *University World News* [online]. 2017, 29.9.2017 [cit. 2021-9-21]. Dostupné z: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20170927104116664>
- SOCHŮREK, Jan. 2007. *Kapitoly z penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-203-6.
- SZYMANOWSKI Teodor. 2010. *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*. Gdańsk: Wolters Kluwer Polska, 2010. ISBN: 978-83-264-0317-0
- ŠPALKOVÁ, Markéta a René SZOTKOWSKI. 2014. Penitenciární pedagogika ve vězeňské praxi. *Andragogika: čtvrtletník pro vzdělávání dospělých*. 2014, 18 (3), s. 25-28. ISSN 1211-6378.
- WOLF HARLOW, Caroline. 2003. *Education and Correctional Populations*. Washington: The Bureau of Justice Statistics, 2003.
19. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů*. 30. 6. 1999. ISSN 1211-1244.

Informace o autorech

Bc. Daniel Černý

Speciální pedagog a ředitel odborného učiliště ve Vinařicích.

doc. MUDr. Leoš Středa, Ph.D.

Lékař, právník a speciální pedagog působící na několika vysokých školách.